

“O‘ZBEK XALQ MAQOLLARINING MOHIYATI VA TARBIYAVIY AHAMIYATI”

Jumaniyazova Farangiz
Urganch RANCH texnologiya
universiteti 2-kurs talabasi

Annatatsiya. Ushbu maqollarning shakllanish tarixi, mohiyat va xususiyatlari haqida so‘z borgan. Shuningdek maqollarning xalqimiz madaniyatida tutgan o‘rni ayrim maqollar misolida tahlil qilingan

Kalit so‘zlar: folklorahumoslik, maqol, xaqq o‘yinlari, matal, iboralar.

Аннотация. Рассмотрена история формирования, сущность и особенности этих пословиц. Также на примере некоторых пословиц анализируется роль пословиц в культуре нашего народа.

Ключевые слова: фольклор, пословицы, игры в правду, язык, выражения.

Annotation. The history of formation, essence and features of these proverbs were discussed. Also, the role of proverbs in the culture of our people is analyzed on the example of some proverbs

Key words: folklore, proverbs, games of truth, language, expressions.

Maqollar bizning nutqimizga juda qadim zamonlarda kirib kelgan. Lekin o‘sha zamonlarda maqollarning kelib chiqishi haqida kam odom o‘ylagan. Bunga sabab esa o‘sha davrlarda barqaror frazeologik birliklarning mavjud bo‘lmaganligidir. Xalq o‘zining hayotiy tajibasidan olgan, xulosalarini, falsafiy mulohazalarini maqollar orqali ifodalagan. Qadimiy dostonlarimizda keltirilgan xalq og‘zaki ijodiga xos bo‘lgan maqol, matal, rivoyatlar haligacha o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Maqollar xalqimiz so‘zlashuvida, adabiyotida, bir so‘z bilan aytganda fikrni qisqa, lo‘nda ifodalash uchun ishlatilib kelyapti.

"Maqol" atamasi arabcha "qavlun" - gapirmoq, aytmoq so‘zidan olingan.

Xalqimiz maqolni "otalar so‘zi" ham deydlar. Bundan ming yillar avval ajdodlarimiz maqollarni "sav" deb ataganlar. Alisher Navoiy bobomiz ijodida esa maqol atamasi "masal" tarzida berilgani ma‘lum. 20-asrning boshlarigacha "masal" atamasi qo‘llanilib kelinganligini va o‘tgan asrning ikkinchi choragidan boshlab maqol so‘zi tez-tez uchray boshlaydi. Natijada esa 20-asrning yarmidan boshlab asosan "maqol" nomi ostida muntazam qo‘llanilib kelinmoqda.

Xalq maqollari asrlar davomida o‘zining shakl va mazmun jihatdan benazirligi bilan buyuk va taniqli adiblar e‘tiborini jalb qilib keldi. Hikmatli so‘zlar nafaqat nutqning go‘zalligini balki ifodaliligini ham yaqqol ko‘rsatadi. Asarlar tarkibida

maqollarlarning qo'llanilishi esa adibning mahorati v hamda iste'dodini to'liq ochishcha ko'maklashgan holda badiiy asarning tasirchanligini ham oshiradi.

Yusuf Xos Hojibdan tortib Muqumiyygacha, Alisher Navoiydan tortib Abdulla Qahhorgacha xalq maqollaridan samarali foydalanganlar. Serqirra ajdodlarimiz xalq o'zi yaratgan maqollaridan doston, ertak, rivoyat va naqlarda umumli foydalanganlar

Maqollar asrlar mobaynida sayqallanib, ixcham va sodda poetik shaklga kelgan, obrazli va obrasiz, grammatik va mantiqiy tugallangan ma'noli va chuqur mazmunli qisqa gap hisoblanadi. Shu o'rinda aytish joizki biz yuqorida maqol atamasining dastlab, matal tarzida yuritilganligi haqida ma'lumot berdik. Lekin bugungi kunga bu ikki atama haqida alohida alohida mulohazalar mavjud.

Maqol- to'liq fikr mavjud bo'lgan, xalqning hikmatlarini o'zida mujassamlashtirgan tilsim, deyilsa,

Matal- muayyan hayotiy hodisani aniq va to'g'ri belgilab beradigan obrazli ifoda hisoblanadi. Maqol va matallarnin umumiy xususiyatlariga qisqalik, barqarorlik, keng foydalanish kiradi. Bu ikki atama turli xil badiiy va grafik vositalar hamda uslublarda qo'llaniladi.

O. Madayev : "Maqol va matallar bir-biriga shakl va mazmun jihatdan yaqin, ammo, maqollar mustaqil janr bo'lib, matalda bu mustaqillik ko'zga tashlanmaydi" degan g'oyani ham ilgari surgan.

Xalq maqollarida qaysi mavzu, hayotning qaysi sohasi haqida fikr yuritilmasin, tanlangan muammo har tomonlama atroflicha yoritiladi. Bularning hammasi o'zbek xalqining asrlar davomida naqadar dono va aqlli ijodkor farzandlariga ega ekanini dalillaydi. Maqollarni tasnif qilishning bor turida mazmun yetakchilik qiladi. Unga ko'ra, Vatan, mehnat, xalq, ilm-hunar, mardlik, mehmon, tadbirkorlik, yalqovlik, muhabbat, vafo kalbi jami 30ga yaqin mavzular qayd etilgan.

Xalqimiz yaratgan maqollar mazmun jihatdan chuqur bo'lishi bilan birga nadiiy jihatdan ham mukammaldir. Ularda go'zal o'xshatishlar, tovushdoshlik, mibolag'alar, majoziy obrazlar yetakchi o'rinni egallaydi. "Ona bilan bola gul bilan lola" maqolida o'xshatish badiiy san'ati qo'llangan. Maqolning mazmunida pna bilan bolaning gul bilan lolaga o'xshatilishi nazarda tutiladi. Endi "Boy boyga boqar, soy soyga oqar" maqoliga diqqat qilaylik. Bu maqolda "boyga" va "soyga" so'zlari ichki qofiyani, "boqar" va "oqar" so'zlari tashqi qofiyani tashkil etadi. "b", "o", "e", "r", "s" kabi tovushlar maqolning badiiy jihatdan mukammalligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda ma'lum bo'ladiki, xalqimiz yaratgan maqollar faqat mazmun jihatdan emas, badiiy jihatdan gam ajoyib so'z san'ati namunalari sifatida baholanishi mumkin. Yuqorida keltirilgan fikrlardan quyidagi xulasalarga kelishimiz mumkin:

Xalq maqollari asrlar davomida o'zbek xalqining hayot tajribasini badiiy jihatdan ifodalovchi so'z san'ati namunasi sifatida yashab keldi. Xalq maqollari ming yillar davomida shoirbva yozuvchilar tomonidan badiiy asarlarga kiritildi va

folklorizm namunasi sifatida soʻz sanʼatidan oʻrin oldi. Folklorshunoslik ilmida shoir va yozuvchilar tomonidan xalq maqollarining asar matnida keltirilishi folklorizm deb ataladi. Natijada bu holat ijodkorning xalq ogʻzaki ijodiga boʻlgan munosabati ijobiy ekanini tasdiqlaydi. Bunga misol tariqasida esa Mahmud Koshgʻariyning turkiy soʻzlarga izoh berish maqsadida keltirga maqollarini keltirishimiz mumkin. Jumladan, Alisher Navoiy lirikasida "Chiqmagʻon jongʻa umid", "It uyib qoldiyu, koʻchdi karvon", Bobir ijodida: ""Boʻlib turur ikki koʻzin yoʻlida toʻrt", Abdulla Qahhor ijodida "Otning oʻlimi itning bayrami" bulardan tashqari yana "Alpomish" dostonida "Sulton suyagini xoʻrlamas" , "Elakka borgan xotinning ellik ogʻiz gapi bor" kabi maqollar koʻplab uchraydi.

Maqol va iboralarolami olami ,soha mutaxasislari hisoblangan olimlar: tilshunoslar, adabiyotshunoslar, paremiologlar, folklorshunoslar, etnograflarning taqqiqotlar olib borishlari uchun "hosildor maydon" hisoblanada. Bu tabiiy hol, chunki shaklan ixcham, sodda boʻlishiga qaramay, turli tadqiqot nuqtai nazarlaridan koʻrib chiqilishi mumkin. Ularni O. Madatev "shaxsi umumlashgan gaplar" deb ataydi.[O. Madayev, 2016:65] . Shu bois maqolning sintaktik birlik sifatida shakliy tuzilishi grammatikada oʻrganilishi lozim.

Xulosa oʻrnida shuni taʼkidlash mumkinki, har bir xalqning oʻziga xos madaniyat asosida maqollari ham shakllanadi va shu mamlakatning madaniy merosiga aylanadi.

Maqollarda, asosan, oʻsha xalqning urf odatlari, anʼanalari, quvonchi va qaygʻusi oʻz aksini topadi. Boshqa xalqlarning maqollari tarjima qilinganda , milliylikka alohida eʼtibor berilishi katta ahamiyatga egadir. Maqollar shu bilan birga xalqlar oʻrtasidagi doʻstlik aloqalarini mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

Foydalangan adabiyotlar

1. Mominjon Sulaymonov "Oʻzbek xalq ertaklari ijodi"- "Namangan" nashriyoti 2012-yil
2. Omonulla Madayev "Oʻzbek xalq ogʻzaki ijodi"- Toshkent "Mumtoz soʻz" 2010
3. Internet. Maqollarning oʻz va koʻchma maʼnolari, maqollar tahlili. Maqol va matallar. Dars CNT
4. Zarina Alqorova "Maqol va matallarning oʻzaro farqli jihatlari"
5. Surayyo Bozor qizi Hamrayeva "Maqollar mohiyati va xususiyatlari"